

POLISENS RÄTT TILL IDENTITETSKONTROLL

Polisen har rätt – befogenhet – att kräva att en person ska legitimera sig. Dock ska det finnas ett lagligt stöd för denna begäran. Rekvisitetet för den rättsliga grunden ska vara uppfyllda.

Av ett antal JO beslut framgår det att Polisen saknat kännedom om de rättsliga grunder som ger dem rätten till en identitetskontroll.

Examensuppsats – Ajat Al Grety har skrivit en uppsats - Polisens rätt att begära identitetshandlingar från den enskilde, 2021, som Polisen borde läsa men också allmänheten eftersom det har visat sig att poliser kan ha bristande kunskaper i ämnet. Då är det bra att känna till sina rättigheter.

Nedan följer en sammanfattning av examensuppsatsen men den bifogas också i sin helhet till denna artikel.

En sammanfattning av uppsatsen Polisens rätt att begära identitetshandlingar från den enskilde 2021, av Ajat Al-Grety.

Uppsatsen undersöker i vilka situationer polisen har lagligt stöd för att begära legitimation eller andra identitetshandlingar av enskilda personer. Bakgrunden är flera uppmärksammade fall där polisen har kritiserats för att begära legitimation utan tydlig rättslig grund, något som väckt frågor om maktmissbruk.

Metoden som används är rättsdogmatisk, vilket innebär att författaren analyserar lagtext, förarbeten, doktrin och JO-beslut för att fastställa vad som är gällande rätt.

Huvudresultat

Polisen har rätt att kräva identitetshandlingar i fyra situationer:

1. Vid skälig misstanke om brott (24 kap. rättegångsbalken).
2. Vid inresekontroll enligt utlänningslagen.
3. När en person kör ett fordon som kräver behörighet (t.ex. körkortskrav).
4. Vid polisiering enligt 14 § polislagen, vilket innebär att polisen får omhänderta en person för identifiering om det finns särskild anledning att anta att denne är efterlyst, efterspanad eller lämnar oriktiga uppgifter.

Slutsats

Polisen får alltså inte slumpmässigt kräva legitimation på allmän plats. Det krävs tydliga lagstadgade grunder. Dessutom gäller alltid legalitetsprincipen, samt behovs- och proportionalitetsprincipen, vilket innebär att polisen bara får ingripa när det finns ett faktiskt behov och åtgärden står i rimlig proportion till syftet

Bilaga

Examensuppsatsen, Polisens rätt att begära identitetshandlingar från den enskilde 2021, av Ajat Al-Grety.

Polisens rätt att begära identitetshandlingar från den enskilde

Ajat Al-Grety

Huvudområde: Juridik
Högskolepoäng: 15 hp
Termin/år: VT2021
Handledare: Jan-Åke Nyström
Examinator: Eivind Torp
Kurskod: JU028G
Utbildningsprogram: Förvaltningsjuridiska programmet

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	2
1 INLEDNING.....	3
1.1 BAKGRUND	3
1.2 SYFTE	4
1.3 METOD OCH MATERIAL.....	4
1.4 AVGRÄNSNINGAR	5
1.5 DISPOSITION	6
2 GENERELLA UTGÅNGSPUNKTER	7
2.1 BAKGRUND	7
2.2 LEGALITETSPRINCIPEN.....	7
2.2.1 Polisens allmänna befogenheter enligt polislagen	8
2.3 BEHOVS- OCH PROPORTIONALITETSPRINCIPEN	11
2.3.1 Kort om polisens befallningsrätt	13
3 POLISENS RÄTT ATT BEGÄRA IDENTITETSHANDLINGAR.....	14
3.1 VID SKÄLIG MISSTANKE OM BROTT	15
3.2 VID INRESEKONTROLL.....	16
3.3 NÄR MAN KÖR FORDON SOM KRÄVER BEHÖRIGHET	19
4 POLISIERING ENLIGT 14 § POLISLAGEN	22
4.1 "SÄRSKILD ANLEDNING ATT ANTA"	23
4.2 "EFTERSPANAD ELLER EFTERLYST"	24
4.3 OMHÄNDERTAGANDE FÖR IDENTIFIERING	25
5 SLUTSATSER.....	29
5.1 INLEDANDE KOMMENTAR.....	29
5.1.1 Vad ingår i polisens allmänna befogenheter?	30
5.1.2 När har polisen befogenhet att begära den enskildes identifikation?	31
5.1.3 Vad innebär rekvisiten för polisiering enligt vad som föreskrivs i 14 § PL?	33
5.2 AVSLUTANDE REFLEKTION	34
6 KÄLLFÖRTECKNING	35

Sammanfattning

Under det senaste året har flera fall om polisens maktmissbruk uppmärksamats på sociala medier. Flera händelser som bland annat har handlat om hur unga individer, som befunnit sig på en allmän plats, blivit stoppade av polisen som i sin tur begärt dessa unga individer legitimera sig, eller uppge sina personuppgifter med misstankar om att lagstöd för dessa polisiära ingripanden saknas. Syftet med denna uppsats är att klargöra vilket rättsligt stöd polisens har för att begära sådana identitetshandlingar från enskilda personer. Metoden som används för att besvara syftet med uppsatsen är rättsdogmatisk. Genom den rättsdogmatiska metoden studeras rättsregler utifrån en rättslig problemställning. Genom att ha analyserat olika rättskällor har det kunnat fastställas vad som är gällande rätt. Den huvudsakliga slutsatsen är att polisen har rätt att begära identitetshandlingar från en individ vid fyra olika situationer.

Antal ord: 12 037

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Flera händelser där unga människor ombeds att legitimera sig av polisen har publicerats på en rad olika sociala medier. Allmänheten har kunnat följa händelseförlopp mellan polisen och den enskilde individen och har i forum ifrågasatt huruvida polisen har missbrukat sin makt. Bland de fall som har fått stor uppmärksamhet på sociala medier har varit JO:s beslut, dnr 6506–2017, som handlar om en man som satt i en parkerad bil på en bensinstation. Denna man blir sedan omhändertagen samt kroppsvisiterad av en polisman, utan några särskilda grunder eller stöd i lag.¹ Detta händelseförlopp, bland många andra, har fått stor uppmärksamhet på sociala medier och av allmänheten. Diskussioner har vidare förts kring huruvida polisen har lagligt stöd för sitt agerande eller inte, varför intresset av att klargöra det rättsliga stödet för polisens agerande i dessa fall är stort.

Polisen kan till exempel genom en så kallad polisiering begära identitetshandlingar från en okänd individ. Polisiering innebär att polisen får ta med en person till en polisstation eller någon annan plats för att kunna fastställa dennes identitet. Det handlar således om ett kortvarigt frihetsberövande. Polisens möjlighet till ett sådant ingripande framgår främst av 14 § polislagen (1984:387), PL.

Den 1 oktober år 1984 trädde den nya polislagen fram. Polisens regler, befogenheter, organisation, och uppgifter behövde finnas under en och samma lag. Därför kom polislagen till. Det var i ett betänkande som man utredde de viktigaste bestämmelserna som en polisverksamhet borde ha, och därefter blev det till en polislagen. Polislagen omfattar bland annat polisens maktbefogenheter, hur en polisverksamhet ska styras, och de grundläggande reglerna som berör polisens arbetsuppgifter.²

En polis i Sverige har i första hand som arbetsuppgift att bidra till att skapa trygghet i samhället, och en enskild människa har ett behov av trygghet. Människans behov av trygghet i ett samhälle har resulterat i att poliser finns idag. Det vill säga, att det som styr behovet av poliser är den enskildes behov av trygghet. Poliser har flera andra arbetsuppgifter än att bidra till trygghet. De ska även förhindra och förebygga brott genom att finnas i beredskap för ett samhälle. En ytterligare arbetsuppgift som poliser

¹ JO:s beslut dnr 6506–2017.

² Berggren och Munck, 2019, s.22–23.

har är att upprätthålla allmän ordning och säkerhet med hjälp av vissa maktbefogenheter. Maktbefogenheter innebär olika sätt för en polis att kunna ingripa mot en enskild människa. Det kan till exempel vara att en polis behöver omhänderta eller gripa någon person, eller att en polis behöver meddela tillsägelser. Våld är den sista maktbefogenheten som en polis har rätt att använda sig av om det finns stöd i lag för det. En polis ska i första hand försöka undvika att använda sig av våld vid uppdrag, de ska helst försöka att hitta andra tillvägagångssätt än våld.³

Polislagens huvudsakliga syfte är att underlätta för polisen under en tjänsteåtgärd. Det vill säga, att polisen under en tjänsteåtgärd ska kunna hänvisa till ett tydligt lagstöd. Detta kommer även att kunna underlätta för polisen vid ett ingripande för att undvika misstankar hos en medborgare. Ett annat syfte är att ett ingrepp mot en medborgare ska vara likformigt eftersom det är vad rättssäkerheten kräver.⁴

Alla polisingripanden ska således utgå från samma förhållningssätt. Om detta däremot upprätthålls kan ifrågasättas när fall som det ovanstående inträffar.

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att fastställa vilket rättsligt stöd polisen har för att begära identitetshandlingar från enskilda individer, i samband med att dessa anträffas på allmän plats. Arbetet kommer därför att utgå från polisens allmänna befogenheter i syfte att tydliggöra vad polisen får och inte får göra vid polisingripanden. Uppsatsen avser därmed att tydliggöra för vilka rättsliga möjligheter polisen har att begära den enskildes personuppgifter. Uppsatsen syftar huvudsakligen till att mer ingående beskriva rekvisiten för polisiering enligt vad som föreskrivs i 14 § PL.

För att kunna uppnå uppsatsens syfte ska följande frågeställningar besvaras:

- Vad ingår i polisens allmänna befogenheter?
- När har polisen befogenhet att begära den enskildes identifikation?
- Vad innebär rekvisiten för polisiering enligt vad som föreskrivs i 14 § PL?

1.3 Metod och material

I denna uppsats ska den rättsdogmatiska metoden användas för att analysera och fastställa gällande rätt. Därmed kommer de allmänt accepterade rättskällorna att användas, som återfinns inom ramen för metoden i fråga. De vedertagna rättskällorna

³ Noreé, 2008, s. 13–14.

⁴ Berggren och Munck, 2019, s. 24.

är lagstiftning, lagförarbeten, doktrin och rättspraxis. Just denna metod är lämplig för att den fastställer gällande rätt genom att analysera rättsliga problemställningar i en rättsvetenskaplig uppsats. Det är en metod som kan användas för att kunna komma fram till vad som är rättsligt i vårt samhälle. Metoden går ut på att studera rättsregler för att kunna framföra en lösning på en rättslig problemställning. För att kunna få ett korrekt svar på vad som anses vara gällande rätt när polisen begär personuppgifter av andra människor, kommer olika rättskällor att behöva analyseras.⁵

De lege lata används för att kunna beskriva vad som är gällande rätt genom att samla in information och beskriva rättsläget som det är. Metoden kommer däremot även att användas för att föra de lege ferenda argument avseende hur den rättsliga analysen av polisens rätt att begära identitetshandlingar av den enskilde kan utvecklas genom att i slutsatsen föra en sådan diskussion. Därmed kommer uppsatsen inte enbart att vara rättsutredande utan avviker i denna del genom att vara beskrivande.⁶

Materialet, det vill säga de vedertagna rättskällorna, kommer således att tolkas för att fastställa vad som är gällande rätt för polisingripande avseende lagligheten att begära identitetshandlingar av en individ. Detta för att sedan förklara hur tanken med att tillämpa dem i konkreta situationer ser ut. För att besvara uppsatsens frågeställningar kommer den huvudsakliga rättskällan att utgöras av lagtext. Det är mestadels nationell lagstiftning som kommer att behandlas, men även Kodexen om Schengengränserna kommer att beröras eftersom polislagen hänvisar till denna.

Vidare ska andra rättskällor, såsom förarbeten, doktrin och ett JO-avgörande att behandlas för att kunna förtydliga samt tolka lagrummen i fråga.

Då det saknas rättsfall från högsta instans på området får det anses som motiverat att enbart använda myndighetspraxis. Mot bakgrund av det har ett JO-avgörande valts att lyftas fram, i syfte att redogöra för hur ett omhändertagande enligt 14 § PL ska tolkas.

1.4 Avgränsningar

På grund av ämnets nationella samt internationella aktualitet, har en avgränsning i form av att enbart fokusera på nationell rätt valts att göras. Därmed kommer enbart den svenska lagstiftningen användas som källa, men med en viss beröring av kodexen om Schengengränserna.

⁵ Sandgren, 2018 s. 49.

⁶ Sandgren, 2018 s. 49.

Även en annan avgränsning har valts att göras. Denna går ut på att endast lägga fokus på när polisens lagligen kan begära att en enskild identifierar sig och därmed kommer inte, mer ingående än vad som krävs inom ramen för denna uppsats, polisens rätt att utöva sin maktbefogenhet i andra situationer att redogöras för.

1.5 Disposition

Uppsatsen disponeras utifrån de rättsliga sammanhang som polisens befogenhet att begära ut den enskildes identifikation aktualiserar. Därmed börjar den med att beskriva generella utgångspunkter och därigenom också polisens allmänna befogenheter, i syfte att tydliggöra polisens ställning i samhället. Detta för att sedan redogöra för de sammanhang polisen erhåller befogenheten att begära den enskildes identitetshandlingar.

Uppsatsen inledande avsnitt behandlar generella utgångspunkter för polisingripanden, se avsnitt två. I detta avsnitt beskrivs de centrala principer som styr polisens arbetssätt. Även polisens allmänna befogenheter och befallningsrätt tas upp och redogörs för.

Därefter, i avsnitt tre, beskrivs fyra olika situationer på när polisen har rätt att begära identitetshandlingar från den enskilde rent översiktligt. Därefter kommer de tre förstnämnda möjligheter som polisen har att begära ut sådana identitetshandlingar att redogöras för närmre i underavsnitten därpå.

I nästkommande avsnitt, avsnitt fyra, kommer den rättsliga innebörden av polisering enligt 14 § PL att lyftas fram, vilket är den mest centrala frågan som uppsatsen avser att redogöra för mer ingående. Därefter kommer innebörden av rekvisiten "särskild anledning att anta" och "efterspanad eller efterlyst" att fastställas, som följs av hur ett omhändertagande för identifiering ska tolkas rent rättsligt.

Slutligen, i avsnitt fem, framförs uppsatsens slutsats. Under detta avsnitt kommer uppsatsens syfte knytas ihop. Här kommer uppsatsens frågeställningar att besvaras med stöd av lagen och relevanta punkter som författaren kommit fram till. Därefter kommer en avslutande reflektion lyftas fram, för att tydligt kunna klargöra och sammanfatta det rättsliga stödet för polisens maktbefogenhet vid begäran av identitetshandlingar från den enskilde.

2 Generella utgångspunkter

2.1 Bakgrund

Polisiära ingripanden har en stark förknippning med offentligrättsliga principer eftersom de vilar på övriga författningsregler. Offentlig rätt som begrepp innebär ofta olika saker i olika sammanhang. Ur ett brett perspektiv kan offentlig rätt beskrivas som allt som inte är privaträtt, det vill säga den juridik som återfinns i den offentliga maktens förhållanden. Ur ett mer begränsat perspektiv avser offentlig rätt förhållandet mellan de enskilda (privata företag eller privatpersoner) och det allmänna (stat och kommun).⁷ Det allmänna, eller också staten begränsat sätt, uppfattas som ett eget och speciellt rättssubjekt ur offentligrättsliga premisser.

I spänningsfältet offentlig rätt återfinns alltså en del vedertagna "spelregler", även kallat principer, som ofta återspeglar de tankegångar för hur en rättsstat ska agera. Det är således ett förhållande mellan medborgaren och makten det rör sig om, vilka också har ett attribut som detta ideal närmare ska återspegla. Detta varierar dock och beror på sådant som ideologiska och politiska utgångspunkter. Däremot råder ingen större oenighet när det kommer till rättsstatens formella egenskaper.⁸

Vissa av rättsstatens formella egenskaper har även fastställts i kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform, RF och har en överordnad roll i både en teoretisk och ideologisk form för statsmaktens struktur.⁹

Av följande avsnitt kommer innebörden av de mest utmärkande och för uppsatsen relevanta offentligrättsliga principer, att redogöras för. Avsnitten kommer även att följas av en redogörelse av polisens allmänna befogenheter enligt vad som framgår av polislagen samt en kort redogörelse av polisens befallningsrätt.

2.2 Legalitetsprincipen

Legalitetsprincipen, dvs. den princip som föreskriver den offentliga maktens legalitet och normbundenhet är en grundläggande princip för rättsstatskraven. Principen innebär att all offentlig maktutövning kräver stöd i lag för att de ska kunna utföras. I regeringsformens 1 kap. 1 § tredje stycket har denna princip lagfästs, där den ytterst syftar till att beslut ska vara förutsägbara och skyddar det enskilda mot godtycke

⁷ Strömberg & Lundell 2008a s. 13.

⁸ Dahlman s. 63.

⁹ Warnling-Nerep m.fl. s. 25.

gentemot det allmänna.¹⁰ Kravet på att den offentliga makten ska utövas under lagarna enligt ovanstående lagrum, ska uppfattas som att även andra av rättsordningens erkända lagrum också inbegrips. Bestämmelsen i 1 kap. 1 § RF inbegriper således inte enbart de föreskrifter som uppfyller lagbegreppets juridisktekniska betydelse.¹¹

Gällande de föreskrifter som är till den enskildes nackdel, även kallad betungande föreskrifter, kräver emellertid stöd i lag i enlighet med bestämmelsen i 8 kap. 2 § RF som har en strängare innebörd.¹²

För sådana regler som innebär eller tillåter inskränkningar i de grundläggande fri- och rättigheterna återfinns en uteslutenhet av delegation av normgivningsmakten till andra myndigheter än just Riksdagen i 2 kap. 20 § RF.¹³ Inskränkningar i de grundläggande fri- och rättigheterna får enligt bestämmelserna i 2 kap. 20–25 §§ RF enbart medges under särskilda förutsättningar. Föreskrifter får inte heller föras in i strid med bestämmelserna i den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, vilket är en ytterligare begränsning som föreskrivs i 2 kap. 19 § RF.

Kravet på stöd i lag aktualiserar också frågan om hur tydligt den offentliga maktens befogenheter måste komma till uttryck.¹⁴ Strömberg och Lundell uttrycker att det minsta som det enskilda kan kräva av lagen ur detta perspektiv är att beslut som fattas också faller under myndighetens kompetensområde och att denna således har befogenhet att fatta sådana beslut.¹⁵ Av förarbetena till polislagen framgår att ett sådant vagt uttryckt författningsstöd enbart bör tillåtas när det kommer till lindriga ingrepp i enskildas rätt.¹⁶ Tankegången framgår också av de normgivningsprinciper som uppställs i RF genom att föreskriva att mer ingripande åtgärder kräver ett större stöd.

2.2.1 Polisens allmänna befogenheter enligt polislagen

Poliser har en specifik roll i samhället där deras befogenheter går utöver vad en vanlig individ i samhället får och inte får göra. Däremot har dem också lagen som förhållningssätt när det kommer till polisiära ingripanden. Polisens allmänna

¹⁰ Strömberg och Lundell 2008a s. 64.

¹¹ Warnling-Nerep m.fl. s. 25.

¹² Strömberg och Lundell 2008a s. 21.

¹³ Berggren och Munck s. 20.

¹⁴ Boucht s. 73 ff.

¹⁵ Strömberg och Lundell 2008a s. 64.

¹⁶ SOU 1979:6 s. 293, SOU 1982:63 s. 79.

befogenheter framgår bland annat av 8 § PL och benämns som allmänna principer för polisingripanden. Vad som föreskrivs i 8 § PL är följande.

”En polisman som har att verkställa en tjänsteuppgift skall under iakttagande av vad som föreskrivs i lag eller annan författning ingripa på ett sätt som är försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter. Måste tvång tillgripas, skall detta ske endast i den form och den utsträckning som behövs för att det avsedda resultatet skall uppnås. Ett ingripande som begränsar någon av de grundläggande fri- och rättigheter som avses i 2 kap. regeringsformen får ej grundas enbart på bestämmelserna i första stycket.”

Polisingripande som omfattas av 8 § PL beskriver de åtgärder som polisen får vidta för att verkställa en tjänsteuppgift. Bestämmelsen ger stöd till beslut vid gripande på stående fot, dock behöver det inte innebära att polisen får bruka våld i samband med ingripandet. För att polisen ska kunna göra ett ingripande bör de uppfylla tre rekvisit:

- beslutet av ingripandet ska syfta till ett korrekt resultat,
- det ska rikta sig till en eller flera personer och medföra synbara verkningar,
- ingripandet ska också förenas med tvång.

I första hand bör polisen förhålla sig avvaktande innan beslut om ingripande med tvång. Polisen bör prioritera att lösa situationen utan tvång om möjligheten finns.¹⁷

Enligt vad som framgår av lagrummet i 8 § PL kan polisen således ta till våld i sin tjänsteutövning. Polisen erhåller denna möjlighet även genom bestämmelsen i 10 § PL. Att som polisman bruka våld, innebär också att de måste ha stöd i lag och sådan tjänsteutövning får enbart företas om andra hjälpmedel är otillräckliga.

I 10 § PL finner man information som innefattar när en polis får bruka våld vid olika situationer och under vilka förutsättningar för att kunna genomföra en tjänsteåtgärd. Bestämmelsen ger polisen en befogenhet att använda våld när de genomför tjänsteåtgärder.¹⁸

Första punkten i 10 § PL, våld eller hot om våld, innebär att en polis som ska genomföra en tjänsteåtgärd har befogenhet att använda sig ~~ut~~ av våld i situationer som är våldsamma eller hotfulla. Denna befogenhet får enbart användas vid

¹⁷ Noreé, 2008, s 26–27.

¹⁸ Berggren och Munck, 2019, s. 55.

tjänsteåtgärd av en polisman ~~som~~ till exempel om en okänd person vägrar att lyda polisen. Med våld menas ~~det~~ att polisen blir bemött av passivt eller aktivt motstånd.¹⁹

Punkt två i 10 § PL, laga frihetsberövande, innefattar att en polisman får använda våld vid genomförande av tjänst när polisen möts av motstånd eller, när polisen ska anhålla alternativt häkta en person. I denna bestämmelse är det laga frihetsberövande som är tillämplig, det innebär att en polisman kan omhänderta en person med fysiska maktmedel.²⁰ Befogenheten av att bruka våld enligt denna bestämmelse innefattar två kriterier som ska vara uppfyllda. Det första är att personen gör ett aktivt motstånd, det andra är att personen genom kroppstyngd vägrar att flytta på sig samt gör det svårt för polisen att omhänderta dem. I ett ärende från 1990 har en justitieombudsman förklarat att motståndet måste ske på ett manifesterat sätt för att polisen ska kunna bruka våld. Dock får en polis inte använda våld med stöd av denna bestämmelse i samband med att en person försöker rymma från polisen.²¹

Punkt tre i 10 § PL, nödvärns- eller nödsituationer, handlar om nödkaraktär eller nödvärnssituationer. Det innebär att en polisman får använda våld vid situationer som upplevs vara hotfull i samband med att någon person kan riskera komma till skada genom ett livsfarligt vapen. Ett exempel på en sådan situation kan vara att en polisman med stöd av denna lag, genom våld, försöker att förhindra någon som är berusad från att köra en bil för att det är en hotfull situation. Dessutom kan leda till att den berusade personen begår ett trafiknykterhetsbrott där någon kan komma till skada. Det ska vara en fara eller en handling som är överhängande eller pågående. I denna bestämmelse finns det inget krav på att polisen ska bli bemött med motstånd för att polisen ska kunna bruka våld.²²

Punkt fyra i 10 § PL, vissa tvångsåtgärder, innefattar att en polisman får bruka våld vid situationer där en person behöver avlägsnas eller avvisas från ett utrymme eller ett område. I denna bestämmelse ska polisen ta hänsyn till att med stöd av lag ha rättigheten att avvisa eller avlägsna någon innan de får bruka våld. Det vill säga att våld får brukas av polisen med stöd av lag där man får avvisa eller avlägsna någon från ett område eller ett utrymme.²³ Dessutom får polisen enbart använda våld med

¹⁹ Berggren och Munck, 2019, s. 58–59.

²⁰ Berggren och Munck, 2019, s. 60.

²¹ Berggren och Munck, 2019, s. 62–63.

²² Berggren och Munck, 2019, s. 64.

²³ Berggren och Munck, 2019, s. 66.

stöd av denna bestämmelse när någon person gör ett passivt manifesterat motstånd mot polisen.²⁴

Punkt fem i 10 § PL, stoppande av fordon, ger polisen rättigheten att använda våld vid situationer som innefattar att polisen behöver kontroller eller stoppa ett fordon med stöd av lagen.²⁵ Det är omständigheterna och situationen som avgör hur mycket våld samt vilka hjälpmedel en polisman får använda. Däremot har en polis rätt till att använda en spikmatta som kan förhindra ett fordon att köra vidare.²⁶

Punkt sex i 10 § PL, andra tvångsåtgärder, uttrycker att polisen kan använda våld när byggnader eller utrymmen behöver avspärras. Polisen får enbart agera med våld vid motstånd.²⁷

Punkt sju i 10 § PL, undantagsfall, innefattar att en polisman kan bruka våld inom tjänsteåtgärder som är säkerhetens upprätthållande eller oundgängligt nödvändiga för allmänhetens säkerhet och ordning. Bestämmelsen är avsedd för undantagsfall där en situation enbart kan lösas med våld.²⁸

Behovsprincipen och proportionalitetsprincipen är principer som är fastlagda i 8 § PL och redogörs för närmre i följande avsnitt.

2.3 Behovs- och proportionalitetsprincipen

Strömberg och Lundell har framfört att principerna om behov och proportionalitet bör erkännas som en allmän giltighet i svensk förvaltningsrätt.²⁹ Som nämnt ovan har principerna i fråga särskilt uttryckts genom bestämmelsen i 8 § PL.

Proportionalitetsprincipen avser de olägenheter och skador som sker i samband med ett polisingripande. Dessa olägenheter och skador, som följer av ett ingripande, får inte stå i ett olämpligt förhållande till dess syfte. De nackdelar som den enskilde lider vid ett ingripande måste alltså stå i proportion till den vinst för det allmänna som åtgärden avser att medföra. Detta innebär att polismän ska ingripa på ett försvarbart sätt, ta hänsyn till syftet med åtgärden samt övriga omständigheter, vid deras tjänsteutövning.³⁰

²⁴ Berggren och Munck, 2019, s. 68.

²⁵ Berggren och Munck, 2019, s. 68.

²⁶ Berggren och Munck, 2019, s. 70.

²⁷ Berggren och Munck, 2019, s. 74.

²⁸ Berggren och Munck, 2019, s. 74.

²⁹ Strömberg och Lundell 2008a s. 68.

³⁰ SOU 1982:63 s. 80, Berggren och Munck s. 56 f.

Behovsprincipen i detta hänseende innebär att polisen enbart får ingripa vid nödvändiga fall där situationen innehar en störning som behöver avstyrras, eller en fara som behöver undanröjas.³¹ Ingripandet ska således vara nödvändigt för att syftet med en åtgärd ska kunna uppnås. Principen innebär således att hårdare metoder än vad som krävs inte får tas till, så länge mindre ingripande åtgärder inte är tillräckliga.³²

Principerna har således en stor påverkan på polisernas arbete. I gamla förarbeten framställdes det att dessa principer hade en negativ påverkan. Dock ansåg polisen att det behövdes positiva bestämmelser i polislagen med tanke på att polisens arbetsuppgift är att skydda allmänheten. Det var förbjudet för poliser att vid olika situationer använda stränga medel som inte var nödvändiga. Därför ville man ha en bestämmelse som skulle förtydliga för allmänheten att polisen kan agera olika beroende på omständigheterna. Däremot bör polisens agerande samt ingripanden ha stöd i lag. Detta innebär att oavsett om polisen anser att de nödvändigtvis behöver agera, ska agerandet eller ingripandet ske inom lagens ram eftersom det är en skyldighet för polisen att följa regler och bestämmelser.³³

Bestämmelsen i 8 § PL syftar till att stödja poliser att vidta åtgärder för att fullgöra deras uppgifter. Det är stöd för att en polis får utöva en befallningsrätt som kan ges på olika tryck som tillsägelse, tecken eller signal eller genom att spärra av ett område.

Principerna överlappar till viss del med varandra. Däremot innebär inte detta att de har samma innebörd. Polisberedningen har själv påtalat att formuleringen som framgår av 8 § PL avseende proportionalitetsprincipen även omfattar behovsprincipen, i den formen ~~av~~ att en åtgärd aldrig kan vara försvarlig om den inte är att anse som nödvändig.³⁴

Genom dessa grundläggande principer har det således fastställts generella utgångspunkter för polisingripanden i 8 § PL. Lagrummet i sig kan däremot inte åberopas som grund för polisens befallningsrätt i brottsutredande verksamhet. I en sådan verksamhet måste en befallning i stället stödjas av någon av de befogenheter

³¹ Berggren och Munck, 2019, s. 60.

³² SOU 1979:6 s. 294 f., Berggren och Munck s. 56 f.

³³ Berggren och Munck, 2019, s. 61.

³⁴ SOU 1979:6 s. 295.

som tillkommer polisen enligt rättegångsbalkens föreskrifter, såsom att till exempel genomföra husrannsakan eller genomföra kroppsvisitation eller kroppsbesiktning.³⁵

2.3.1 Kort om polisens befallningsrätt

Befallningsrättens gränser är flytande. En befallning innebär att lyda ~~och~~ är en form av polisingripande. När polisen inte lagligen kan ingripa med tvång bör polisen inte meddela om befallning. Däremot ska polisen lämna upplysning eller anvisning som innebär att den tillsagda inte är skyldig att lyda. Polisen ska ha aktivt säkerhetstänkande, det vill säga, ha kontroll över situationer när poliser befäller personer. Polisen kan till exempel be en person att ligga ner på marken, visa händerna eller backa. Poliser varken kan eller får bruka våld mot personer som inte följer deras tillsägelse. Polisen bör använda sig av våld utifrån de omständigheterna i det enskilda fallet. Vid ingripande ska poliser hålla sig inom ramen för det som framgår i 8 § PL, vilket innebär att polisen är skyldig att följa de reglerna vid polisingripanden.³⁶ Som ovan nämnts, blir däremot rättegångsbalkens föreskrifter tillämpliga vid utövandet av befallningsrätten i brottsutredande verksamhet. Det är föreskrifterna i 23 – 28 kap. rättegångsbalken (1942:740), RB vad avser förundersökning som blir tillämpliga, och som i princip anses utgöra en uttömmande reglering i detta avseende. Bestämmelserna i PL får därmed, som huvudregel, inte tillämpas vid brottsutredningar då RB anses ha en fullständighet på området.³⁷

³⁵ JO 2001/2002 s. 85.

³⁶ Noreé, 2008, s. 27–3.

³⁷ JO 2001/2002 s. 76.

3 Polisens rätt att begära identitetshandlingar

Det finns vissa bestämmelser i Sveriges lagar som innefattar när en polis har rätt att begära en oidentifierad individs legitimation, eller kontrollera vem en individ är. Det finns fyra olika situationer samt bestämmelser som innefattar denna rättighet för en polis. När en okänd person hamnar i någon av de nedanstående fyra situationer, har polisen rätt att begära identitetshandlingar från en okänd person med stöd av lag. Den okända personen har därmed också en skyldighet att identifiera sig för polisen.

Den första situationen är när en oidentifierad individ är misstänkt för brott. Med stöd av 24 kap. 2 § RB kan polisen begära identitetshandlingar för att kunna kontrollera vem en individ är. Med stöd av detta lagrum kan polisen således ta reda på vem de har omhändertagit.

Den andra situationen gäller inresekontroll, vilket innebär att polisen i vissa fall har rätt att konstatera att en individ kan vistas i landet. Polisen kan således begära identitetshandlingar vid det tillfälle de misstänker att en person saknar rätten att vara i landet. Denna bestämmelse framgår av 9 kap. 2 § utlänningslagen (2005:716), Util. Vid inresekontroller aktualiseras också polisens rätt till kroppsvisitering, se 19 § PL. Polisen erhåller denna möjlighet även i andra samband, såsom när de behöver gripa en enskild.

Den tredje situationen innebär att en polis kan begära en persons körkort i samband med att någon kör ett fordon med stöd av 3 kap. 15 § körkortslagen (1998:488), KkL, såsom vid tillexempel körkortskontroll.

Den fjärde och sista situationen är när en polis träffar på en individ som polisen misstänker att är efterlyst eller efterspanad. Vid en sådan situation kan en ID-kontroll ske av polisen med stöd av 14 § PL. Här har polisen möjligheten att begära identitetshandlingar av den okända individen, för att konstatera huruvida individen är efterspanad eller efterlyst.

Av följande underavsnitt kommer de tre första ovanstående situationer att redogöras för närmare, för att sedan gå in mer djupgående på den fjärde och sista situationen i ett eget avsnitt därpå. Detta i syfte att mer ingripande genomgå rekvisiten för polisiering.

3.1 Vid skälig misstanke om brott

Vid misstanke om brott kan polisen enligt 24 kap. 2 § RB begära en okänd persons identitetsuppgifter. Vad som föreskrivs i 24 kap. 2 § är följande.

” Den som på sannolika skäl är misstänkt för brott får häktas oberoende av brottets beskaffenhet,

1. om han är okänd och vägrar att uppge namn och hemvist eller om hans uppgift om detta kan antas vara osann, eller

2. om han saknar hemvist inom riket och det finns risk för att han genom att bege sig från riket undandrar sig lagföring eller straff.”

Paragrafen stadgar polisens möjlighet att häkta en enskild vid olika situationer, oberoende brottets beskaffenhet, i de fall sannolika skäl föreligger. I de fall den enskilde vägrar uppge sitt namn och hemvist, i samband med att denne är misstänkt för sådant brott, har polisen ytterligare möjlighet att begära sådana identitetsuppgifter. Med stöd av bestämmelsen i 24 kap. 2 § RB kan en enskild rent teoretiskt häktas för brott, men enbart vid de tillfällen böter återfinns i straffskalan.³⁸ När paragrafen ändrades har departementschefen framhållit att bestämmelsen ”bör tillämpas återhållsamt och med allt större restriktivitet ju lindrigare brott det är fråga om”.³⁹ Om brottet är att anses som ringa och det enbart kan leda till penningböter bör inte något frihetsberövande ske.⁴⁰

Av förarbetena till lagen framgår att bestämmelsen i 24 kap. 2 § RB dels gäller de fall där den person som är misstänkt för brott är okänd samt vägrar att uppge sin hemvist och namn, eller kan antas lämna osanna uppgifter om detta, och dels de fall där denne saknar hemvist i Sverige och det skäligen kan fruktas att denne håller sig undan genom att lämna landet. Regeln i fråga avser alltså fall av annan karaktär än vad som föreskrivs i 24 kap. 1 § RB där fängelse ingår i straffskalan och där personen i fråga kan häktas enligt liknande rekvisit. Vad som stadgas i 24 kap. 2 § RB har däremot inte samma innebörd, då det i dessa fall finns klara indikationer på att den misstänkte har för avsikt att dra sig undan från att medverka i utredningen.⁴¹

³⁸ Se Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 24 kap. 2 § första stycket, Karnov (JUNO), (besökt 2021.07.10).

³⁹ Prop. 1986/87:112 s. 32.

⁴⁰ JO 1997/98 s. 153.

⁴¹ Prop. 1986/87:112 s. 32.

Däremot finns det såklart andra möjligheter för polisen att omhänderta den misstänkte, genom till exempel det ovan nämnda lagrummet i 14 § PL där så kallad polisiering aktualiseras enligt föreskrifterna i 23 kap. 7–9 §§ RB.⁴²

Enligt vad som framgår av 24 kap. 2 § p. 1 RB kan polisen således begära sådana identitetsuppgifter från en okänd person när denne skäligen är misstänkt för brott. Det vill säga, om personen är okänd, misstänkt för brott och vägrar att uppge vart denne kommer ifrån och sin identifikation. Ytterligare möjlighet till att begära sådana identitetshandlingar framgår av 24 kap. 2 § p. 2 RB där främst utlänningar som tillfälligt uppehålls i Sverige och som begår brottet avses.⁴³ Omständigheten av att en person inte har med sig legitimationshandlingar eller att dennes uppgift om identitet inte omedelbart kan fastställas och kontrolleras, innebär dock inte att en uppgift är osann. Det bör således krävas att en omständighet som talar för att den okända personen i fråga har lämnat felaktiga uppgifter föreligger.⁴⁴

Enligt bestämmelsen i 24 kap. 2 § RB har polisen alltså möjlighet att begära identitetsuppgifter från en enskild under mångfaldiga förhållanden i de fall denne är misstänkt för brott. Däremot ska inget frihetsberövande ske om brottet är så pass ringa att ~~sa~~ det enbart är fråga om penningböter.

3.2 Vid inresekontroll

Polisen kan, tillsammans med tjänstemän, passkontrollanter, och tulltjänstemän, begära ut en utlännings personuppgifter enligt 9 kap. 2 § UtL. Vad som föreskrivs i denna bestämmelse är följande.

”En polisman får i samband med inresekontroll enligt kodexen om Schengengränserna kroppsvisitera en utlänning och undersöka hans eller hennes bagage, handresgods, handväskor och liknande, i den utsträckning som det är nödvändigt för att ta reda på utlänningsens identitet. Sådana undersökningar får också göras för att ta reda på en utlännings resväg till Sverige, om den är av betydelse för bedömningen av rätten att resa in i och vistas här i landet. En polisman får i samband med inresekontrollen även undersöka bagageutrymmen och övriga slutna utrymmen i bilar och andra transportmedel i syfte att förhindra att en utlänning reser in i Sverige i strid med bestämmelserna i kodexen om Schengengränserna.”

⁴² Se mer om polisiering enligt 14 § PL i avsnitt 4.

⁴³ Se Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 24 kap. 2 § första stycket p. 2, Karnov (JUNO), (besökt 2021.07.10).

⁴⁴ Se Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 24 kap. 2 § första stycket p. 1, Karnov (JUNO), (besökt 2021.07.10).

Av 9 kap. 2 § 1st. UtL framgår att en polis, vid inresekontroll, har rätt att begära ut personuppgifter från en utlänning. Detta ska däremot enbart företas i den utsträckning som är nödvändig för att kunna ta reda på en persons identitet. En polisman kan utöver att begära ut personuppgifter, även undersöka utlänningens bagage, kroppsvisitera personen, eller något liknande för att kunna ta reda på utlänningens personuppgifter. Däremot får polisens möjlighet till kroppsvisitering begränsas till att polisen enbart får känna utanpå kläder och fickor.⁴⁵ All undersökning får ske om det finns misstankar om att utlänningen inte vill uppge sina personhandlingar, och enbart om det finns sådana misstankar.⁴⁶ De får även undersöka transportmedel och bagageutrymmen i bilar. Dock skall all undersökning ske med hänsyn och iakttagelse.⁴⁷

Att en polisman, i samband med inresekontroll, får kroppsvisitera och undersöka en utlänningens bagage och dylikt står i enlighet med den så kallade kodexen om Schengengränserna. Detta får göras i syfte att fastställa utlänningens identitet och får enbart göras i den utsträckning som är nödvändig för att kunna uppnå det syftet, det vill säga för att kunna ta reda på vem personen är. I samband med inresekontrollen får en polisman också, som ovan konstaterat, undersöka bagageutrymmen samt andra slutna utrymmen i transportmedel för att kunna förhindra att en utlänning kommer in i landet i strid med reglerna i kodexen om Schengengränserna. Vidare ska all sådan kroppsvisitation och genomsökning ske i enlighet med nationell lagstiftning.⁴⁸

Vid kroppsvisitation är proportionalitetsprincipen av stor vikt. Kroppsvisitering får inte göras mer inskränkande än vad som krävs med hänsyn till åtgärdens syfte. Alla omständigheter som kan medge att något blir för inskränkande för den enskilde ska således beaktas i största möjliga grad. När inresekontroll sker ska också ett vittne närvara om det är möjligt. En kvinna ska inte heller kroppsvisiteras av män, och inte heller i närvaro av andra män än legitimerade sjuksköterskor eller läkare. Om det däremot enbart rör sig om ett föremål som en kvinna har med sig vid en sådan visitering får denna genomföras samt bevittnas av det manliga könet. Polisen ska även protokollföra en kroppsvisitation där vad som har hänt vid visitationen ska anges.⁴⁹

Ytterligare regler för kontroll av utlänningars in- eller utresa framgår av 6 kap. utlänningsförordningen (2006:97) UtIF. Utlänningar får inte, utan att kontrolleras,

⁴⁵ Wikre'n, 2017, s. 515.

⁴⁶ Se Fridström, Utlänningslag (2005:716) 9 kap. 1 § första stycket, Karnov (JUNO) (besökt 2021.07.10).

⁴⁷ Wikre'n, 2017, s. 515.

⁴⁸ Prop. 2014/15:32 s. 38.

⁴⁹ Prop. 2014/15:32 s. 38.

varken resa in eller ut från Sverige över en yttre gräns enligt 6 kap. 3 § första stycket UtIF. Det ska även, enligt 6 kap. 4 § UtIF göras en anteckning om sådan inresa eller utresa i passet. En sådan anteckning ska däremot inte göras i ett pass eller id-kort för utlänningar som innehar uppehållskort, någon EES-medborgare eller medborgare från Schweiz.⁵⁰

Det är således kodexen om Schengengränserna som styr hur in- och utresekontrollen av individer ska utföras. Kodexen hänvisar emellertid till medlemsstaternas nationella lagstiftning, såsom vid dels frågan om kroppsvisitering och genomsökning av föremål som personer har tagit med vid gränspassagen, dels avseende gränskontrollstjänsmännens definition.⁵¹

I de fall allvarligt hot mot den inre säkerheten eller den allmänna ordningen föreligger, får även gränskontroll vid de inre gränserna införas i undantagsfall enligt artikel 23 i gränskodexen. Av vad som framgår av 9 kap. 2 § UtIL är rätten att tillfälligt kontrollera personer tillämplig även vid en inre gräns.⁵²

Polisens möjlighet till kroppsvisitering framgår även av 19 § PL. En kroppsvisitering, enligt vad paragrafen stadgar, får ske i samband med när polisen behöver avlägsna, omhänderta eller gripa någon i samband med deras ingripande. Enligt 19 § p. 1 PL framgår det att en polis har rätten att kroppsvisitera en person som bär på farliga föremål, som till exempel vapen, där polisen behöver kroppsvisitera personen för att kunna ta hand om föremålen för säkerhetsskäl. Vidare av 19 § p. 2 PL stadgas det att en polis kan kroppsvisitera en person vid identifiering för att polisen ska kunna fastställa om personens id-handlingar är rätt. Vid kroppsvisitering som syftar till att konstatera någons personuppgifter, får polisen granska legitimation eller körkort som personen bär på. Dock är kroppsvisitation inte alltid nödvändigt som till exempel om polisen behöver omhänderta en sjuk person som ska föras till sjukhuset då personen är psykiskt sjuk.⁵³

Av relevans för uppsatsen är främst 19 § p. 2 PL där polisens möjlighet till att kroppsvisitera en individ för att fastställa korrekta identitetshandlingar av en individ stadgas. Polisen kan alltså kroppsvisitera en person i de fall det är att anse som nödvändigt för att få fram vem personen egentligen är. Det ska däremot belysas att

⁵⁰ Prop. 2014/15:32 s. 23.

⁵¹ Prop. 2014/15:32 s. 23.

⁵² Prop. 2014/15:32 s. 23.

⁵³ Berggren och Munck, 2019, s. 154.

bestämmelsen i 19 § PL inte enbart aktualiseras i samband med inresekontroller utan gäller i olika sammanhang.

3.3 När man kör fordon som kräver behörighet

Enligt 3 kap. 15 § KkL har polisen befogenhet att kräva att en person uppvisar sin legitimation. Vad som föreskrivs i denna bestämmelse är följande.

” Den som kör ett fordon som avses i 2 kap. 1 § ska ha med sig

1. körkortet, eller

2. om körkortet efter utfärdande ännu inte har lämnats ut och färden äger rum inom två månader från och med den dag då det utfärdades, en handling som styrker förarens identitet.

Körkortet eller identitetshandlingen ska överlämnas för kontroll om en bilinspektör eller en polisman begär det.”

I denna bestämmelse framgår det att en person som kör ett fordon ska ha med sig körkort, till exempel ett fordon som benämns i 2 kap. 1 § KkL. En förare ska vid färd av ett fordon ha med sig en handling som påvisar dennes identitet, det är obligatorisk. Förare har alltså körkortsplikt för att kunna underlätta polisens möjlighet till kontroll.⁵⁴ Bestämmelsen gäller både ett innehavande av ett körkort och de situationer där personer som inte har fått sitt fysiska körkort ännu ska medhava sådan handling som styrker dennes identitet på något sätt. Bestämmelsen har på senare tid förtydligats till att även innefatta situationer där personen som kör fordonet inte har fått sitt körkort ännu. Färden måste dock äga rum från och med den dag då körkortet utfärdades till och med två månader framåt, se punkt två. Det innebär att föraren har ett principiellt krav ställt på sig där denne måste hämta ut sitt körkort inom denna skäligen tidsfrist för att denne sedan ska medföra det vid körningen.⁵⁵

Däremot är det inga straff som utfärdas om föraren inte har med sig körkortet om denne i stället har med sig en identitetshandling, se 9 kap. 2 § andra stycket KkL.⁵⁶ Av vad som framgår av 3 kap. 15 § andra stycket KkL har föraren en skyldighet att överlämna sin identitetshandling eller sitt körkort till en polis eller bilinspektör när någon av dessa begär det.

⁵⁴ Se Ragell, Körkortslag (1998:488) 3 kap. 15 §, Karnov (JUNO) (besökt 2021.07.10).

⁵⁵ Prop 2011/12:25 s. 153.

⁵⁶ Prop 2011/12:25 s. 153.

Av 9 kap. 2 § KkL framgår att den som bryter mot 3 kap. 15 § KkL, genom att vara oaktsam eller haft uppsåt att göra det, döms till penningböter. Penningböter av detta slag har fastställts i 25 kap. 3 § brottsbalk (1962:700), BrB.

Däremot ska föraren inte dömas till straff enligt de ansvarsbestämmelser som framgår av 9 kap. 2 § andra stycket KkL om tre rekvisit är uppfyllda. Dessa tre rekvisit är följande och framgår av bestämmelsen i tre olika punkter.

- "1. om körkortet eller förarbeviset ska förnyas och föraren före färden har återlämnat handlingen eller gjort anmälan om att den förstörts eller kommit bort, eller*
2. om återkallelse av körkort eller förarbevis begränsats på det sätt som anges i 5 kap. 4 § och färden äger rum inom två månader från det att frågan om återkallelse slutligt har avgjorts, eller
3. om förarens identitet genast har kunnat fastställas."

Bestämmelsens tredje punkt tar alltså fasta på att förarens identitet ska kunna fastställas, och den ska fastställas genast, det vill säga på plats. Av lagkommentaren framgår att det normalt bör godtas med en identitetshandling i form av fotografi, men även annan identifiering såsom vid till exempel styrkande från en passagerare.⁵⁷

Vad gäller körkort enligt bestämmelsen i 9 kap. 2 § KkL är även vad som gäller för förarbevis tillämpligt. Gällande förarbevisens rekvisit framgår dessa av 3 kap. 21 § KkL. Dessa ska följas av föraren i följande tillämpliga delar. Följande punkter är vad som föreskrivs avseende förarbevis i 3 kap. 21 § KkL.

- "1. 1 § sista stycket, om utfärdande av körkort i vissa fall utan avläggande av nytt förarprov,*
2. 5 § 1 om godkännande i förarprov,
3. 11 § om första giltighetsdag,
4. 13 § första stycket 1–3 och 7 samt andra stycket, om ogiltighet,
5. 14 § första och tredje styckena, om förnyelse, och
6. 15 §, om skyldighet att medföra körkort"

Gällande sådana som övningskör blir bestämmelsen i 4 kap. 3 § körkortsförordningen (1998:980), KkF aktuell för uppsatsens förfogande. Vad som föreskrivs i denna bestämmelse är följande.

⁵⁷ Se Ragell, Körkortslag (1998:488) 9 kap. 2 §, Karnov (JUNO) (besökt 2021.07.10).

"Övningskörning ska ske under uppsikt av någon som har vana och skicklighet att köra fordon av det slag som övningskörningen avser och som

1. har fyllt 21 år,

2. har behörighet för fordon av det slag övningskörningen avser, och

3. under sammanlagt minst tre av de senaste tio åren har haft sådan behörighet.

Uppsikt enligt första stycket får dock inte utövas av den vars körkort under de tre senaste åren har varit återkallat enligt vad som anges i 4 kap. 6 § andra och fjärde styckena körkortslagen (1998:488). Sådan uppsikt får inte heller utövas av den vars körkortsinnehav är eller har varit förenat med villkor om alkohol enligt 4 kap. 6 § tredje stycket samma lag.

Den som har uppsikt över övningskörningen anses som förare."

Av relevans här är bestämmelsens tredje stycke, där det framgår att den som anses som förare är den som har uppsikt över övningskörningen. Det framgår vidare av bestämmelsens inledande stycke att en övningskörning ska ske "under uppsikt av någon som har vana och skicklighet att köra fordon av det slag som övningskörningen avser." Denne ska också uppfylla tre rekvisit, såsom att denne innehar en ålder av 21 år, är behörig att köra fordonet som övningskörningen avser samt har innehaft sådan behörighet under sammanlagt minst tre år under senaste tio åren. Vidare enligt 4 kap. 7 § KkF är det den som har uppsikt över övningskörning som anses som förare vid körningen.

Vid ett fastställande av en individs identitet när det kommer till denna situation är det således den som är att anse som förare polisen har rätt att begära identitetshandlingar av.

4 Polisiering enligt 14 § polislagen

Polislagens 14 § innehåller regler om så kallad polisiering. Polisiering innebär att en polisman med stöd i lagen, under vissa förutsättningar, har rätt att omhänderta en person för identifiering. Att omhänderta en person för identifiering syftar till att klargöra en persons identitet. Vad som föreskrivs i 14 § PL är följande.

"Anträffas en okänd person av en polisman och finns det särskild anledning anta att han är efterspanad eller efterlyst och med stöd av lag skall berövas friheten vid anträffandet, får han omhändertas för identifiering, om han vägrar att lämna uppgift om sin identitet eller det finns anledning anta att hans uppgift om denna är oriktig. "

Det krävs således att olika förutsättningar är uppfyllda innan ett omhändertagande får göras av polisen. Det ska finnas särskilda grunder och anledningar innan en polis får anta att en person är efterlyst eller efterspanad. Det krävs även att den oidentifierade individen vägrar att identifiera sig, eller om en polisman misstänker att personuppgifterna är oriktiga. När rekvisiten är uppfyllda, det vill säga om det finns särskilda anledningar att anta att personen är efterspanad eller efterlyst, eller att personens uppgifter är oriktiga, samt att den okända vägrar identifiera sig, får polisen med stöd av lag beröva friheten vid anträffandet av den okände personen.⁵⁸

Polisen får enligt bestämmelsen i 14 § PL omhänderta en person i de fall ovan uppräknade rekvisit är uppfyllda. Det är detta som kallas för polisiering. Omhändertagandet har till syfte att identifiera personen i fråga och polisen har genom bestämmelsen möjlighet att utreda om den okända personen är den eftersökta person som de misstänker.⁵⁹

Det står klart att polisen kan tillgripa denna möjlighet när personen vägrar eller inte kan identifiera sig, men polisen måste dessutom ha en anledning att tro att individen är eftersökt mot bakgrund av ett brott där polisen normalt sätt har möjlighet att frihetsberöva den eftersökta vid ett sådant anträffande. Av vad som framgår av doktrinen kan en person, förutom att denne inte kan styrka sin identitet, också berövas friheten vid det tillfälle personens utseende stämmer överens med en eftersökts signalement. Däremot måste det även i detta fall finnas en sådan särskild anledning att anta att personen i och med detta ska berövas friheten.⁶⁰

⁵⁸ Berggren och Munck, 2019, s.128.

⁵⁹ Berggren och Munck, 2019, s.128.

⁶⁰ Berggren och Munck, 2019, s.128.

Poliseringen i 14 § PL aktualiseras enligt föreskrifterna i 23 kap. 7–9 §§ RB. Enligt vad som föreskrivs i 23 kap. 7 § RB ska den som kallas till förhör också inställa sig på ett sådant. Paragrafen stadgar att hämtning till förhöret får ske samt föreskriver tillvägagångssättet för ett sådant. Om det till exempel är av synnerlig vikt att förhöret sker är hämtning också oberoende av väglängden, vilket kräver starka skäl. Det ska i princip vara en omöjlighet att driva utredningen vidare utan att en sådan hämtning företas, det vill säga, omöjligt att vidta en mindre ingripande åtgärd.⁶¹ I 23 kap. 8 § RB stadgas att den som befinner sig på en plats där ett brott har begåtts är skyldig att medföras till ett förhör på tillsägelse av en polisman. Förhöret ska hållas omedelbart och om personen i fråga vägrar att medverka vid förhör utan någon orsak som är att anse som giltig, får polisen också ta med denne till förhöret. Att personen är skyldig att följa med och medverka vid ett förhör i denna situation innebär att denne frivilligt godtar att ett förhör hålls på en annan plats. Regleringen om medföljande appliceras både för personer som är misstänkta och andra.⁶² Bestämmelsen i 23 kap. 9 § RB föreskriver att personer som varken är anhållna eller häktade inte är skyldiga att stanna kvar för ett förhör i längre än sex timmar. Däremot, om det är av synnerlig vikt, kan personen vara skyldig att stanna kvar i ytterligare sex timmar för förhöret. Detta gäller dock enbart den som kan vara skyldig för brottet, det vill säga den misstänkte. Föreskrifterna i 23 kap. 9 § RB reglerar alltså hur länge en person får hållas kvar vid ett förhör. Bestämmelsen reglerar också tiden efter att förhöret har hållits samt möjligheten att ta den som kan tänkas misstänkas för brottet i förvar, se 23 kap. 9 § fjärde stycket RB.

I avsnittet som följer kommer begreppen "särskild anledning att anta", "efterlyst eller efterspanad", samt vad ett omhändertagande för identifiering enligt 14 § PL innebär att redogöras närmre för.

4.1 "Särskild anledning att anta"

Att polisen har särskild anledning att anta att en okänd individ ska berövas friheten kan bedömas utifrån att denne saknar en identitetshandling och att dennes utseende förknippas med signalement från en person som är efterlyst. Detta mot bakgrund av ett förvaltningsrättsligt beslut eller en dom som polisen har tillgång till dessförinnan denne stöter på individen i fråga.⁶³ Däremot är det inget generellt krav på att personens utseende ska överensstämma med en efterlyst persons signalement. Det

⁶¹ Se Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 23 kap. 7 §, Karnov (JUNO), (besökt 2021.07.15).

⁶² Se Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 23 kap. 8 §, Karnov (JUNO), (besökt 2021.07.15).

⁶³ Se Berg, Polislag (1984:387) 14 §, Karnov (JUNO), (besökt 2021.07.10).

innebär att poliser som inte känner till en specifik efterlysning har möjlighet att ta in en person för identitetskontroll till stationen, om denne har grundad anledning att anta att en okänd person har frångått behandling från ett sjukhus eller en sluten psykiatrisk vårdinrättning, i samband med att denne vägrar uppge sitt namn.⁶⁴

Det är alltså beroende på situation gällande vad särskild anledning innebär. Situationer som kan variera. Vad som däremot är tydligast att exemplifiera är när en individs utseende stämmer överens med ett signalement.

4.2 "Efterspanad eller efterlyst"

En faktor som tyder på att en person kan vara efterlyst eller efterspanad är att den påträffade personens utseende kan stämma överens med den efterlystes personbeskrivning. Dock krävs det inte alltid att den okända personens personbeskrivning ska stämma överens med den som är efterlyst. Ibland kan en polisman anta att personen är efterlyst utan att ha någon kännedom av det. Detta kan, som ovan nämnts, ske när den påträffade personen exempelvis vägrar att identifiera sig eller om en person har avvikit från till exempel sjukhuset. Därefter kan polisen, med stöd av denna bestämmelse, ta med den påträffade personen till polisstationen för att kunna genomföra en identitetskontroll.⁶⁵ Dock ska det alltid finnas särskilda skäl innan en polisman kan anta att någon är efterlyst, och ett krav är att polisen som har misstankar om att någon okänd person är efterlyst ska kunna ange och framföra konkreta anledningar för sina misstankar.⁶⁶

Efterlysning innebär efterspaning på en eller flera personer som polisen kan anta är efterlysta eftersom de har avvikit från en anstalt, kriminalvårdsanstalt eller något liknande. Ibland kan efterlysning ske när polisen har fått som arbetsuppgift eller verkställighetsuppgift att hämta en person som ska lämnas till polishusets anstalt.⁶⁷

Av förarbetena framgår att efterlysa eller att spana på en person, inte enbart avser människor som är kända hos polisen. Denna bestämmelse är även avsedd för personer som har ett utseende som kan stämma överens med en efterlyst persons beskrivning, utseende eller klädsel. Polisen kan tvivla om att vissa personer är efterlysta om de till exempel befinner sig i närheten av en brottsplats som nyligen har anträffat.⁶⁸ Enligt bestämmelsen i 14 § PL, kan polisen i sådana fall kunna beröva

⁶⁴ Berggren och Munck, 2019, s.128 f.

⁶⁵ Berggren och Munck, 2019, s. 128–129.

⁶⁶ Berggren och Munck, 2019, s. 130.

⁶⁷ Berggren och Munck, 2019, s. 130.

⁶⁸ Prop. 1983/84:111 s. 103.

friheten vid anträffande av dessa eller den okända personen om den vägrar att identifiera sig till polisen. Däremot ska de okända personerna eller personen vara misstänkta för brott eller efterspanade på grund av brott innan polisen ska kunna beröva friheten av dem. Detta innebär att bestämmelsen är tillämplig när en okänd person vägrar att identifiera sig, och är misstänkt för att vara efterlyst för ett nyligen anträffat brott.⁶⁹

Vid en efterspaning är det således en specifik person som polisen spanar efter, som till exempel har avvikit från en anstalt. En efterlysning däremot, innebär att en efterlysning har gjorts. Genom ordalydelsen "efterspanad eller efterlyst" i bestämmelsen innebär det att personen i fråga enbart behöver vara efterspanad för att bestämmelsen ska kunna tillämpas. En formell efterlysning behöver alltså inte ha gjorts utan paragrafen blir tillämpbar ändå.⁷⁰

4.3 Omhändertagande för identifiering

Med stöd av 14 § PL har polisen befogenheten att beröva en persons frihet vid anträffandet. Dock krävs det, som ovan konstaterat, att polisen har särskilda anledningar att anta att personen är efterspanad eller efterlyst. Dessutom krävs det också att personen vägrar att identifiera sig till polisen, eller att polisen misstänker personuppgifterna som har angetts är oriktiga. Därefter får polisen med stöd av denna paragraf kräva en persons id-handlingar och även beröva friheten vid anträffande.⁷¹ Samtliga rekvisit måste alltså vara uppfyllda samtidigt för att ett sådant omhändertagande ska vara lagenligt.

Vid ett omhändertagande enligt 14 § PL blir också 16 § tredje stycket PL tillämplig. Vad som föreskrivs i 16 § tredje stycket PL är följande.

"När någon har omhändertagits enligt 14 § ska åtgärder för att fastställa hans eller hennes identitet skyndsamt vidtas. Den omhändertagne ska omedelbart frigges så snart han eller hon har identifierats. Han eller hon får dock inte hållas kvar längre än sex timmar eller, om det är av synnerlig vikt att han eller hon identifieras, tolv timmar."

Den polisiering som berörs i 14 § PL har alltså en nära anknytning till 16 § tredje stycket PL där det föreskrivs att åtgärder för att fastställa en individs identitet, i samband med ett omhändertagande enligt 14 §, ska vidtas skyndsamt. Så snart den

⁶⁹ Berggren och Munck, 2019, s. 130.

⁷⁰ Berggren och Munck, 2019, s. 129.

⁷¹ Berggren och Munck, 2019, s.127 f.

omhändertagne har identifierats ska denne dock omedelbart frigges. Den omhändertagne får inte hållas kvar i längre än sex timmar, eller tolv timmar i de fall det är av synnerlig vikt att personen i fråga identifieras. Vid en identifiering av detta slag kan det röra sig om allt från kontroll av medförda identitetshandlingar, förhör med samtliga personer samt registerutdrag med mera.⁷²

Tiden för frihetsberövandet beräknas från själva omhändertagandet. Det är alltså inte från det att denne förs in till polisstationen utan det gäller från dess att personen anträffas och blir frihetsberövad. Om det inte är polisen som har omhändertagit personen utan en ordningsvakt är det i stället tiden från dennes ingripande som räknas och inte från det att personen överlämnades till polisen.⁷³

För att tydliggöra hur ett omhändertagande enligt 14 § PL ska tolkas enligt bestämmelsen utifrån verkliga förhållanden, samt polisens rätt att i samband med det begära ut sådana identitetshandlingar, kommer ett JO-avgörande att redogöras för.

Av JO:s beslut, dnr 6506–2017, framgick att polisen inte har haft laglig grund att omhänderta en person för identifiering mot bakgrund av ett flertal omständigheter. Polisen har i detta fall blivit kritiserade för att ha omhändertagit samt kroppsvisiterat en person utan något lagstöd eller grund. Målsäganden, det vill säga personen som var föremål för omhändertagandet och kroppsvisiteringen, är en man kallad AA. Motparten, det vill säga polismannen är en man kallad BB. Händelseförloppet var som sådant att polismannen BB gick fram till AA som befann sig i sin parkerade bil vid en OKQ8 bensinstation. BB väljer att undersöka och kontrollera den okända personen AA utan några särskilda grunder. Rättsfrågan i JO anmälan är om det finns några särskilda grunder för polismannen BB att misstänka den okända personen AA för att vara efterlyst.⁷⁴

AA satt vid en bensinstation i en parkerad bil då BB valde att komma fram till honom och granska vem han var med anledning av att AA inte ser ut att vara så gammal. Polisen ber AA om att stiga ur bilen och en diskussion påbörjar mellan mannen och polisen. I samband med händelseförloppet valde AA att filma allt som skedde och allt som hade sagts med sin egen telefon. Mannen valde att spela in händelsen med anledning av att han ville säkerställa att det skulle gå rätt till. Polisen bad mannen som satt i bilen att uppge vem han var alternativt genom att ange sitt personnummer

⁷² Se Berg, Polislag (1984:387) 16 § tredje stycket, Karnov (JUNO), (besökt 2021.07.10).

⁷³ Se Berg, Polislag (1984:387) 16 § andra stycket, Karnov (JUNO), (besökt 2021.07.10).

⁷⁴ JO:s beslut dnr 6506–2017, s. 1.

eller genom att visa upp sitt körkort. Dock vägrade AA att göra det eftersom han inte ansåg att han hade några skyldigheter till att visa upp sitt körkort eller att identifiera sig till polisen. BB talar om för AA att han nu är misstänkt för att vara efterlyst eftersom AA vägrar att identifiera sig. Därefter hade BB flertalsgångar sagt ifrån till AA om att sluta filma eftersom BB inte vill vara med på hans inspelning. När mannen inte ville uppge vem han var och även vägrade att sluta filma händelseförloppet, valde polisen att utföra en kroppsvisitering på honom, samt omhänderta hans telefon. Vid samma tillfälle hade polisen försökt att ta bort videoinspelningen som AA hade spelat in med sin egen telefon. Efter ett tag berättar polisen till mannen att han inte är misstänkt för att vara efterlyst längre men att han fortfarande behövde identifiera sig. I samband med kroppsvisiteringen hittade BB ett körkort som tillhörde AA. I enlighet med att polisen hade hittat mannens körkort fick AA lämna platsen.⁷⁵

AA gjorde en anmälan till JO efter att händelsen hade skett. I anmälan framgår det att AA bland annat fört fram klagomål mot BB eftersom polisens agerade saknade särskilda grunder och anledningar. AA menar att BB kroppsvisiterade honom, krävde att han skulle identifiera sig, samt omhändertog honom utan några särskilda grunder.⁷⁶

I JO anmälan är det chefen från polismyndigheten för rättsavdelningen som yttrade sig över händelseförloppet samt anmälan. I yttrandet lyfter chefen fram bland annat fram synpunkter från BB, bedömning av händelsen, samt andra synpunkter. BB hävdar i yttrandet att det finns kriminella nätverk som i sina verksamheter använder sig av hyrbilar. Med detta menar polisen att det är en problematik som dem måste vara uppmärksamma på. Underrättelseorganisationen hade gett poliserna ett direktiv om att vara extra uppmärksamma på hyrbilar som befinner sig på kriminella områden. Bensinstationen som AA befann sig på är ett känt område där även skjutningar tidigare har uppstått. När BB hade kört förbi bensinstationen tillsammans med sin kollega, uppmärksammade dem AA:s bil som stod parkerad. Poliserna hade sökt upp bilen och det visade sig att det var en hyrbil. Polisen uppger även att anledningen till att han hade gått fram till bilen var för att AA följde polisen med blicken, polisen uppger även att de tyckte att AA höll på med något med händerna, och att han som satt bredvid AA i bilen såg ut att vara någon som var efterlyst. Vidare i yttrandet förklarar polischefen att en polis arbetssätt är inte menad att dem ska gå fram till okända människor och direkt tala om att dem är misstänka för att vara

⁷⁵ JO:s beslut dnr 6506–2017, s. 2.

⁷⁶ JO:s beslut dnr 6506–2017, s. 2.

efterlysta då risken finns att någon smiter undan från polisen. Chefen menar att polisen behöver identifiera den okända människan i första hand och därför hade BB gått fram till AA för att identifiera vem han var. BB hade frågat AA om hans personuppgifter eftersom han är misstänkt för att vara efterlyst. Men AA vägrade att uppge sina personuppgifter och därav valde polisen att omhänderta AA med stöd av bestämmelsen 14 § PL för identifiering. Vidare förklarar BB att med stöd av bestämmelsen 19 § PL hade han kunnat kroppsvisitera AA, och i samband med kroppsvisiteringen finner polisen AA:s körkort. Därefter kunde polisen konstatera att AA inte var efterlyst och fick därför lämna platsen.⁷⁷

Rättsfrågan i JO anmälan är om det finns några särskilda grunder för polismannen att misstänka den okände personen AA för att vara efterlyst. Polismyndigheten förklarar i sin bedömning att när en polis omhändertar en okänd person med stöd av bestämmelsen 14 § PL, måste polisen kunna framföra varför den okända personen behövde omhändertas för identifiering, samt ange konkreta grunder för att ha misstänkt personen för att ha varit efterlyst. Vidare har polismyndigheten gjort en bedömning om att en person som vägrar att identifiera sig inte kan bli misstänkt. Polismyndigheten menar att bara för att man vägrar att identifiera sig innebär det inte att det är tillräckligt konkreta skäl för att misstänka någon till att vara efterlyst. Detta går ut på att det inte finns några krav på att en okänd person måste identifiera sig när en polis begär det. Skulle det inte finnas något lagstöd med särskilda grunder om identifiering, får personen själv avgöra fritt om han vill identifiera sig till polisen eller inte. Polismyndigheten förtydligar att det inte har funnits några särskilda grunder för att omhänderta AA för identifiering med stöd av 14 § PL. De ansåg inte att AA:s beteende var någon särskild anledning för att grunda några misstankar om att han kan vara efterlyst. Således bedömde polismyndigheten att det inte har funnits några särskilda grunder för att omhänderta AA för identifiering. Det har således inte heller funnits några särskilda grunder för kroppsvisitering i ett identifiering syfte.⁷⁸

⁷⁷ JO:s beslut dnr 6506–2017, s. 2–6.

⁷⁸ JO:s beslut dnr 6506–2017, s. 6–8.

5 Slutsatser

5.1 Inledande kommentar

Först och främst ska det konstateras att den svenska polisen har en hel del arbetsuppgifter och maktbefogenheter. Med dessa kan polisen bidra till trygghet och säkerhet, förhindra brott, finnas i beredskap, samt upprätthålla allmän ordning. Genom polisens befogenheter kan de på olika sätt ingripa mot en enskild person. Dock ska allt som en polis gör ske med stöd av laga befogenheter, det vill säga, ske i enlighet med legalitetsprincipen. Det innebär att en polis enbart får agera samt utnyttja sin maktbefogenhet om det framgår i lagen att polisen har den rättigheten. Även fast än en polis har befogenhet, och det framgår i lagen att de får utföra en handling, ska även rekvisiten som stadgas i lagen vara uppfyllda och polisen måste ha skäligen grunder till deras agerande.

JO fallet som benämns i den rättsliga analysen grundar sig på 14 § polislagen som innebär att en polis har befogenheten att begära personuppgifter från en person som polisen antar är efterlyst eller efterspanad. I början av händelseförloppet uppger polismannen att personen som satt i hyrbilen verkade vara en efterlyst person, vilket signalerade för polisen att mannen som satt i bilen behöver identifieras. Vid just detta tillfälle uppfylls rekvisiten som framgår i 14 § PL, vilket ger polisen befogenheten till att tillämpa denna bestämmelse. Polisen agerade på ett rätt sätt vid just detta moment med stöd av lag, och hade skäligen grunder till att gå fram till personen i fråga.

Vidare i händelseförloppet uppger polismannen att den misstänkte inte är efterlyst men att mannen ändå måste identifiera sig för polisen innan han får gå i väg. Polismannen säger emot sig själv i detta fall, eftersom en person som inte är misstänkt för att vara efterlyst, har inga skyldigheter att identifiera sig för polisen enligt 14 § PL. Detta innebär att polismannen inte längre har befogenheten att begära personuppgifter från den misstänkte. Den misstänkte har all rätt att inte identifiera sig då polisen har konstaterat att han inte längre är misstänkt för att vara efterlyst. Mannen är i sådana fall inte frihetsberövad och hade kunnat lämna platsen utan några problem.

Därefter gör polismannen ytterligare ett till fel genom att kroppsvisitera den mannen som inte är misstänkt för att vara efterlyst. Polismannen uppger i JO fallet att han behövde kroppsvisitera mannen för att kunna identifiera honom. En kroppsvisitering av en polis får enbart ske när det är att anse som nödvändigt enligt 19 § PL. En

kroppsvisitering, enligt vad paragrafen stadgar, får ske i samband med när polisen behöver avlägsna, omhänderta eller gripa någon i samband med deras ingripande. Polisens rätt till kroppsvisitering vid identifiering framgår av 19 § p. 2 PL och får företas i syfte att fastställa om personens id-handlingar är rätt. Vid kroppsvisitering som syftar till att konstatera någons personuppgifter, får polisen granska legitimation eller körkort som personen bär på. Dock är kroppsvisitation inte alltid nödvändigt. Polismannen hade däremot inga skäligen grunder till att identifiera vem mannen var enligt vad som framgick av beslutet. Polismannen hade haft befogenheten till att kroppsvisitera den misstänkte under förutsättningen att rekvisiterna hade varit uppfyllda, dock uppger polismannen själv att den misstänkte inte är längre misstänkt för att vara efterlyst. Detta innebär att polismannen själv konstaterar att rekvisiten i bestämmelserna inte är uppfyllda, vilket tyder på att polismannens agerande strider mot lagen och polisingripandet har skett utan några skäligen grunder eller något lagstöd. Eftersom polismannen är fullt medveten om att hans agerande saknar lagstöd, tyder detta på maktmissbruk hos polisen. Polisen utnyttjar även sin makt som tjänsteman då han är medveten om att han inte har befogenhet till hans agerande, men ändå agerade polismannen utan några skäligen grunder. När liknande fall av polisen sker, skapas det tvivel och missförtroende från samhället gentemot polisen. Eftersom polisen agerar utanför sina befogenheter medvetet kan detta leda till missförtroende. Det är viktigt att samhället ska kunna känna trygghet och förlita sig på polisen. Eftersom det är en del av polisens arbetsuppgifter. Polisen har inte rätt att missbruka sin makt bara för att de har en polisbricka på sig. De måste följa lagen och agera utifrån skäligen grunder.

5.1.1 Vad ingår i polisens allmänna befogenheter?

Polisen har något som kallas för befallningsrätt. Denna rätt täcker hela det polisiära ingripandet. Av vad som framgått i utredningen är 8 § PL däremot inte tillämplig i brottsutredande verksamhet, men när det kommer till dessa fall kan befallningsrätten fastställas genom tvångsmedelsbefogenheterna ur ett straffrättsligt perspektiv, det vill säga, genom föreskrifterna i 23–28 kap. RB. Polisen ska även aktivt tänka ur ett säkerhetsperspektiv och därmed ha kontroll över sådana situationer, såsom när polisen befäller individer. Vid alla polisingripanden ska polisen också hålla sig inom ramen för vad som framgår av 8 § PL. Av 8 § PL framgår polisens grundläggande förhållningssätt där generella utgångspunkter för polisingripanden har fastställts. Behovs- och proportionalitetsprincipen är principer som är fastlagda i 8 § PL och har en stor påverkan i det polisiära arbetet. Denna bestämmelse syftar till att stödja polisen när de vidtar sina åtgärder. Behovsprincipen tar fasta på att polisen enbart får

ingripa i de fall som anses nödvändiga, medan proportionalitetsprincipen innebär att polisen ska ingripa på ett sätt som anses försvarbart där också syftet med åtgärden och övriga omständigheter ska tas hänsyn till när de ingriper. En åtgärd kan däremot aldrig anses vara försvarlig om den inte är att anse som nödvändig enligt vad polisberedningen själv har uttalat, vilket innebär att principerna till viss del överlappar med varandra. Polisingripanden ska också ske med stöd av lag i enlighet med legalitetsprincipen. Legalitetsprincipen är en grundläggande princip för den svenska rättsstaten. Denna princip är även fastlagd i vår grundlag regeringsformen, där den ytterst syftar till förutsägbarhet och skyddar den enskilde mot godtycke gentemot det allmänna. Legalitetsprincipen tar sig tydligast till uttryck genom bestämmelsen i 1 kap. 1 § tredje stycket RF.

Polisens rätt att i vissa fall bruka våld i sin tjänsteutövning framgår av både 8 och 10 §§ PL. Möjligheten för polisen att ta till våld vid ett ingripande innebär också att de måste ha stöd i lag samtidigt som andra hjälpmedel är otillräckliga. I 10 § PL framgår vid vilka tillfällen polisen får bruka våld. Polisen får till exempel använda sig av våld när personer uppträder våldsamt eller hotfullt enligt 10 § p. 1 PL. Av 8 § PL framgår, som även nämnts ovan, de olika förhållningssätt som polisen måste förhålla sig till vid ett sådant ingripande. Denna bestämmelse syftar till att stödja polisen vid utförandet av deras arbetsuppgifter.

5.1.2 När har polisen befogenhet att begära den enskildes identifikation?

Enligt vad utredningen visat, kan en svensk polis med stöd av lagen begära ut personuppgifter av en okänd person. De har även i samband med detta, maktbefogenheten att visitera en person och genomsöka ett fordon. Dock ska det ske med stöd av lag, och polisen måste ha skäligen grunder. Nedanför presenteras resultatet av ovannämnda påståenden. I resultatet framgår det specifika lagar, rekvisit, samt exempel på situationer där en polis har befogenheten att begära personuppgifter och visitera en person och genomsöka ett fordon.

En svensk polis får enligt den svenska lagstiftningen begära en okänd persons id-handlingar när den okända personen befinner sig på en allmän plats. Dock måste det ske med stöd av den svenska lagstiftningen. Alltså måste polisen ha ett lagstöd vid begäran av en id-handling från en okänd person. I Sverige finns det fyra olika situationer samt lagrum som stadgar när en okänd person har en skyldighet att visa sina personuppgifter vid begäran av en polis. De fyra situationerna innefattar även när en polis har befogenheten att begära id-handlingar av en okänd person.

De fyra olika situationerna och lagrum är följande:

- Situation ett: Vid misstanke om brott med stöd av 24 kap. 2 § RB
- Situation två: Vid inresekontroll med stöd av 9 kap. 2 § UtIL
- Situation tre: Vid körning av fordon med stöd av 3 kap. 15 § KkL
- Situation fyra: Vid identifiering med stöd av 14 § PL

Vid situation ett har polisen rätten att vid misstanke av brott begära en okänd persons id-handlingar, 24 kap. 2 § RB. Misstanke av brott i detta fall med stöd av denna paragraf innebär att polisen träffar på en person som befinner sig på ett ställe där det precis har skett ett brott och personens beteende kan vara ifrågasättande för polisen. Därför kan polisen misstänka att den okända personen har begått ett brott. Skulle polisen träffa på en okänd person vid vissa omständigheter där det till exempel har skett ett brott, har polisen befogenheten att begära personens legitimationshandlingar. Polisen har denna befogenhet vid en sådan situation för att kunna konstatera samt identifiera vem den okända anträffande personen är. Polisen kan ha misstankar om att den anträffande personen är misstänkt för brott när personen till exempel har ett underligt beteende som kan leda till att polisen ifrågasätter personens identitet.

Vid situation två är det polisen, tjänstemän, passkontrollanter och tulltjänstemän som har befogenheten att begära en utlännings personuppgifter vid inresekontroll, för att kunna konstatera vem den okända personen är, 9 kap. 2 § UtIL. Med stöd av denna paragraf har polisen rätten att begära id-handlingar vid inresekontroll av utlänningar. Dock får det enbart ske i den utsträckning det är nödvändigt för att kunna ta reda på vem den resande utlänningen är. Om polisen misstänker att utlänningen inte vill uppge sina personhandlingar, får polisen enligt denna paragraf kroppsvisitera personen, eller undersöka bagage, för att kunna hitta identitetshandlingar som kan identifiera vem personen är. Dock ska all undersökning ske med hänsyn och iakttagelse, och kroppsvisiteringen ska vara ytlig där en polis har rätten att enbart känna utanpå kläder. Om möjligheten finns ska även ett vittne närvara vid inresekontroll.

Vid situation tre ska den personen som kör ett fordon alltid ha med sig ett körkort för att det är obligatoriskt enligt 3 kap. 15 § KkL. En förare har så kallad körkortsplikt, som innebär att den som kör måste bära på ett körkort för att kunna underlätta för en polis vid kontroll. Vid ett sådant tillfälle där en polis utför körkortskontroll har polisen rätten att begära en förares körkort.

Vid situation fyra, som också rör uppsatsens andra frågeställning, har polisen en befogenhet som kallas för polisiering enligt 14 § PL. Denna befogenhet ger polisen rätten att kunna begära en persons id-handlingar. Polisiering är när en polis vid vissa förutsättningar omhändertar och frihetsberövar någon person som befinner sig på en allmän plats för att kunna identifiera vem personen är. Dock måste rekvisiten som framgår i 14 § polislagen vara uppfyllda innan en polis ska kunna identifiera en person. Rekvisiten som stadgas i paragrafen är att en polisman ska ha misstankar om att den anträffande personen är efterspanad eller efterlyst, om polisen har några misstankar om att personen har begått ett brott, eller om polisen misstänker att den anträffande personen har angett oriktiga personuppgifter. Även vid sådana situationer där polisen misstänker att en person är efterlyst eller efterspanad, krävs det misstankar om att den anträffande okända personens personbeskrivning och utseende, kan stämma överens med beskrivningen på den som är efterlyst eller efterspanad. Dessutom krävs det också att den anträffande personen antingen är misstänkt för brott, eller är efterlyst eller efterspanad på grund av brott.

5.1.3 Vad innebär rekvisiten för polisiering enligt vad som föreskrivs i 14 § PL?

Som ovan nämnts, får polisen omhänderta en person för identifiering enligt bestämmelsen i 14 § PL. Däremot måste olika rekvisit vara uppfyllda innan denna möjlighet får vidtas. Polisen måste ha en särskild anledning att anta att en okänd individ ska berövas friheten. Detta bedöms utifrån att dennes utseende förknippas med signalement från en efterlyst person eller om denne saknar identitetshandling. Det är däremot inget krav på att personens utseende ska stämma överens med signalement från en efterlyst person. Poliser som inte är medvetna om en efterlysning har också möjlighet att identitetskontrollerna en person enligt lagrummet i 14 § PL, men enbart mot bakgrund av att denne har grundad anledning att anta att personen har frångått behandling från en sluten psykiatrisk vårdinrättning eller sjukhus. Polisen kan därmed, utifrån situationens miljö eller omständighet, misstänka att en person behöver kontrolleras och i samband med detta begära att en individ eller flera individer identifierar sig.

Enligt vad som föreskrivs i 14 § PL måste personen också vara efterlyst eller efterspanad för att denne lagligen ska berövas friheten vid anträffandet. Efterspaning handlar om att polisen spanar efter en specifik person, som till exempel har avvikit från en anstalt. En efterlysning innebär att en formell efterlysning har gjorts. Däremot avses inte enbart människor som är kända för polisen, utan personer som liknar en efterlyst persons beskrivning, klädsel eller utseende avses också. Innan ett

frihetsberövande kan göras måste dock personen vara misstänkt för brott eller efterspanad på grund av ett brott.

Polisen kan alltså omhänderta en person för identifiering när denne vägrar, eller helt enkelt saknar möjlighet att identifiera sig. Däremot måste polisen också ha särskild anledning att anta att individen är eftersökt för något brott, eller enligt någon av de ovanstående andra situationer, såsom när det finns särskild anledning att anta att den lämnade identitetshandlingen är oriktig. Ett omhändertagande enligt 14 § PL ska också vidtas så skyndsamt som möjligt enligt bestämmelsen i 16 § PL och tiden för frihetsberövandet räknas från omhändertagandet i sig.

5.2 Avslutande reflektion

Avslutningsvis har den svenska polisen olika maktbefogenheter som framgår i lagen, som får verkställas under vissa förutsättningar. Förutsättningarna innebär att en polis får enbart verkställa en maktbefogenhet med stöd av lagen, där rekvisiten i lagen bör vara uppfyllda, och under särskilda grunder. Dessutom ska polisen ha skäliga grunder innan de agerar och de ska agera i enlighet med behovs- och proportionalitetsprincipen som föreskrivs i 8 § PL.

Polisen har befogenheten att identifiera en okänd person om polisen har några särskilda grunder om att den anträffande personen är misstänkt för ett brott, är efterlyst eller efterspanad på grund av brott, se 14 § polislagen. En okänd person har i och med detta också en skyldighet att visa sina personuppgifter för en polis om: personen är misstänkt för ett brott, se 24 kap. 2 § BrB, vid inresekontroll, se 9 kap. 2 § UtL, om en person kör ett fordon, se 3 kap. 15 § KKL, eller om en person behöver identifieras, se 14 § PL. Vid sådana situationer har en okänd person en skyldighet att visa sina personuppgifter vid en begäran av en polis om rekvisiten är uppfyllda. Däremot har en person ingen generell skyldighet att visa upp sina personuppgifter utan att polisen har något lagstöd eller några särskilda grunder att begära det. I den svenska lagstiftningen finns det inget lagstöd som hävdar att en person har en skyldighet att identifiera sig för någon polis enbart för att polisen begär det. Däremot framgår det av polislagens föreskrifter utifrån polisens rättsliga möjligheter till att ingripa vid vissa situationer och därmed tillåts begära den enskildes identifikation. Huvudregeln är också att en polis ska försöka undvika att använda sig av våld vid uppdrag, de ska helst försöka att använda sig av andra tillvägagångssätt än våld. Polisen har dock befogenhet till att agera med våld, men enbart under förutsättningen att rekvisiten i 10 § PL uppfylls som framgår av de sju olika punkterna.

6 Källförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1983/84:111 Med förslag till polislag m.m.

Prop. 1986/87:112 Om anhållande och häktning, m.m.

Prop. 2011/12:25 Genomförandet av det tredje körkortsdirektivet

Prop. 2014/15:32 EU:s gränskodex

Statens offentliga utredningar

SOU 1979:6 Polisen. Betänkande av 1975 års polisutredning

SOU 1982:63 Polislag. Betänkande av 1981 års polisberedning

Praxis

Myndighetspraxis

JO 1997/98

JO 2001/02

JO:s beslut dnr 6506–2017

Lagkommentarer

Berg, Ulf, Polislag (1984:387), Karnov lagkommentar (JUNO), besökt 2021.07.10

Lindberg, Gunell, Rättegångsbalk (1942:740), Karnov lagkommentar (JUNO), besökt 2021.07.15

Ragell, Jonas, Körkortslag (1998:488), Karnov lagkommentar (JUNO), besökt 2021.07.10

Fridström Ingela, Utlänningslag (2005:716), Karnov lagkommentar (JUNO), besökt 2021.07.10

Litteratur

Anika, Norée, *Polisens rätt till våld*, upplaga 1:4, Norstedts Juridik, Stockholm, 2008

Berggren, Nils-Olof och Munck, Johan: *Polislagen: en kommentar*, upplaga 13:1, Norstedts Juridik, Visby, 2019

Boucht, Johan, *Polisiär våldsanvändning: en straff- och offentligrättslig undersökning*, Uppsala: Iustus förlag, 2011.

Dahlman, Christian, *Rätt och rättfärdigande: en tematisk introduktion i allmän rättslära*, Lund: Studentlitteratur, 2010.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare- Ämne, material, metod och argumentation*, upplaga 4, Norstedts juridik AB, 2018

Strömberg, Håkan och Lundell, Bengt, *Allmän förvaltningsrätt*, upplaga 24, Malmö: Liber, 2008a.

Warnling-Nerep, Wiweka m.fl., *Statsrättens grunder*, upplaga 3, Stockholm, Norstedts juridik, 2010.

Wikre'n, Gerhard och Sandesjö, Håkan, *Utlänningslagen med kommentarer*, upplaga 12, Norstedts Juridik, 2017